ΠΑΝΤΙΣΡΑ
αντικαπιταλιστική • ενημέρωση

Κριτική παρουσίαση του βιβλίου του Γιάννη Χλιουνάκη «Ικάρια Πτήση», Αθήνα 2017, εκδόσεις Τόπος

Του **Δημήτρη Μπελαντή**

Το πρόσφατα εκδοθέν από τις εκδόσεις Τόπος βιβλίο του Γιάννη Χλιουνάκη αφορά την Ιστορία της Οκτωβριανής Επανάστασης, ένα τεράστιας σημασίας ιστορικό γεγονός, που καθόρισε σε πολύ σημαντικό βαθμό τον 20ο αιώνα. Η συμπλήρωση των εκατό χρόνων από την πραγματοποίηση της Οκτωβριανής Επανάστασης επικαιροποιεί την αίγλη και την σημασία της και μας τοποθετεί στο να σκεφτούμε σοβαρά τι ακριβώς συνέβη τότε και ποιες συνέπειες έχει ή δεν έχει για το σήμερα. Ο αιώνας που πέρασε και το «άδοξο» τέλος του πειράματος στα ρωσικά του όρια το 1989-1991 (χρόνος που σηματοδοτεί και την εξάντληση του ιστορικού κομμουνισμού του 20ου αιώνα) θέτουν το πρόβλημα του πώς μπορούμε σήμερα αφ’ ενός μεν να εμπνευσθούμε από τον Οκτώβρη ως σύγχρονοι κομμουνιστές και κομμουνίστριες αλλά και πώς μπορούμε να απεμπλακούμε από το «βάρος» όψεών του, οι οποίες, αν τότε ήταν ήδη αρκετά προβληματικές, σήμερα είναι απολύτως απαράδεκτο να μην αντιμετωπισθούν/ανατραπούν ή έστω παρακαμφθούν.

Ο Οκτώβρης του 2017 μπορεί να είναι απλώς μια αφορμή για μια ταυτοτική «δικαίωση» ή ακόμη και για μια αγιογραφία, πράγμα που επιτελούν πολύμορφα, έστω ασυνείδητα, πολλές και διαφορετικές οργανώσεις της μαρξιστικής Αριστεράς. Το παρελθόν μας ως κομμουνιστών δεν είναι καθόλου απαλλαγμένο από μια εγκόσμια θεολογία ή και θεοκρατία ακόμη. Αυτό δεν ήταν πάντοτε αρνητικό, σήμερα, όμως, πρέπει να αποκτήσουμε μια κριτική

συνείδηση, που να ξεπερνά τουλάχιστον την αγιογραφία και την εξωθρησκευτική θεοκρατία. Το βιβλίο που παρουσιάζουμε εδώ κινείται σαφώς σε αυτήν την θαρραλέα και εναργή κατεύθυνση.

Το βιβλίο του Γιάννη Χλιουνάκη είναι πρώτα απ' όλα μια πολύ συστηματική και πολύ καλογραμμένη παρουσίαση των ιστορικών στιγμών στην Ρωσία από την δεκαετία του 1860 ως το 1924 (θάνατος του Β. Ι. Λένιν). **Είναι ένα εξαιρετικό ιστορικό χρονολόγιο.** Και όχι μόνο: η παρουσίαση των ιστορικών στιγμών και της εξέλιξής τους συνοδεύεται πολύ καλαίσθητα και επιμελημένα από κείμενα των πρωταγωνιστών, από βιβλιογραφικές αναφορές και από φωτογραφίες που μας μεταφέρουν στην καρδιά των γεγονότων που περιγράφονται.

Επίσης, παρεμβάλλονται σημαντικά σημειώματα του συγγραφέα, τα οποία κατατοπίζουν τον αναγνώστη για την σημασία των γεγονότων και των δράσεων των επαναστατικών δυνάμεων, για τις συμφωνίες και διαφωνίες ανάμεσα στα στελέχη των Μπολσεβίκων ή ανάμεσα στους Μπολσεβίκους και σε άλλες πολιτικές δυνάμεις, για την διεθνή κατάσταση. Παρεμβάλλονται αποσπάσματα από τα Άπαντα του Λένιν και από σύγχρονες προς τα γεγονότα εργασίες σημαντικών επαναστατών όπως ο Λέον Τρότσκι, η Ρόζα Λούξεμπουργκ, ο Νικολάι Μπουχάριν κ.π.α . Δίνεται σημαντική έμφαση στις πηγές, άλλες από τις οποίες είναι πλήρως στην διάθεσή μας και άλλες υπάρχουν μόνον υπό την μορφή σπαραγμάτων ή δεν υπάρχουν καθόλου. Π.χ. η αντιπαράθεση ανάμεσα στους «Αριστερούς Κομμουνιστές» (Ν. Μπουχάριν, Β. Οσσίνσκι, Κ. Ράντεκ, Αλ. Σλιάπνικοφ κ.α.) από την μία πλευρά, και στον Λένιν και την πλειοψηφία των Μπολσεβίκων από την άλλη, τόσο όσον αφορά την Συνθήκη του Μπρεστ Λιτόφσκ (άνοιξη 1918) όσο και ως προς το κεφαλαιώδες ζήτημα του εργατικού ελέγχου (Οκτώβριος 1917- Μάιος 1918) μας είναι γνωστή μόνο από την πλευρά του Λένιν και των κειμένων του **«Τα άμεσα καθήκοντα της σοβιετικής εξουσίας»** και **«Για τα μικροαστικά παιδιαρίσματα»** (κείμενα στα οποία διεξοδικά και πολύ έντιμα αναφέρεται ο Γιάννης Χλιουνάκης). Η αντίθετη οπτική των «Αριστερών Κομμουνιστών» μας φτάνει πολύ αποδυναμωμένη, μέσα από ορισμένα sites που περιέχουν αποσπασματικά κείμενα των ΑΚ (όπως το "The Communist Left in Russia" σε www.internationalism.org ή άλλα στο www. libcom. org), ενώ το ενδιαφέρον περιοδικό τους "Kommunist" (που εκδιδόταν αρχικά στο Πέτρογκραντ και μετά στην Μόσχα στην διάρκεια του 1918) είναι, όσο γνωρίζω, απολύτως εξαφανισμένο και πάντως δεν έχει μεταφραστεί συνολικά σε άλλη γλώσσα από τα ρωσικά. Ουαί τοις ηττημένοις, ιδίως μάλιστα αν διαφωνούσαν με την πλειοψηφία μιας ηγεσίας που έκανε την επανάσταση. Άλλωστε, οι πρώιμες διαφωνίες του Μπουχάριν το 1918 με τον Λένιν επαναφέρθηκαν ως επιχείρημα στην δίκη του (1938) μαζί με τον ισχυρισμό ότι είχε συνωμοτήσει μαζί με τους Αριστερούς Εσέρους για να δολοφονήσει τον Λένιν.

Η καλή γνώση των γεγονότων στην Ρωσία (η οποία συνοδεύεται και από ένα παράλληλο και πολύ καλογραμμένο, επίσης, χρονολόγιο για τα γεγονότα της Γερμανικής Επανάστασης μεταξύ 1918 και Οκτωβρίου 1923 (αποτυχημένη και ματαιωμένη τελευταία εξέγερση του ΚΚ Γερμανίας) μας είναι απολύτως απαραίτητη. Παρά το γεγονός ότι σήμερα ενθαρρύνεται μια ιστορική παιδεία, η οποία παρακάμπτει τα ιστορικά γεγονότα και τις χρονολογίες ως σχεδόν περιττά στοιχεία, πιστεύουμε ότι μια συστηματική και όχι παπαγαλίστικη γνώση των ιστορικών γεγονότων του 1917-1924 και της προϊστορίας τους είναι και παραμένει απολύτως αναγκαία. Πόσο μάλλον που η ίδια η γνώση των γεγονότων πρέπει να συνδυάζεται με πληροφορίες (όπως συμβαίνει σε μεγάλο βαθμό στο βιβλίο που παρουσιάζουμε) για το «πνεύμα της εποχής», για τον πολιτισμό και τις γενικότερες πολιτικές, ιδεολογικές και βιοτικές αναπαραστάσεις της.

Για παράδειγμα, η σύνδεση από τον συγγραφέα του φαινομένου Στάλιν με την καταγωγή του από αγρότες που βγαίναν από τα δεσμά της δουλοπαροικίας και έπρεπε να παλέψουν πολύ σκληρά για να επιβιώσουν, με τις ιδιαίτερες δηλαδή υλικές συνθήκες, είναι υποδειγματική: όψεις του Στάλιν όπως η αποφασιστικότητα, η πρακτικότητα, η ωμότητα, η τραχύτητα, η διγλωσσία, η κρυψίνοια πρέπει, πέραν των γενικότερων ιστορικών περιστάσεων, να φωτισθούν και από αυτό το απλό γεγονός. Αυτές οι όψεις συνδέονται και γενικότερα με την ανάδυση του γραφειοκρατικού φαινομένου, ειδικά στην Ρωσία και στον χώρο της Σοβιετικής Ένωσης γενικότερα.

Όμως, το βιβλίο του Γιάννη Χλιουνάκη υπερβαίνει κατά πολύ τα όρια του απλού χρονολογίου. Η επιλογή των στιγμών που χρειάζεται να «φωτισθούν» ιδιαίτερα προδίδει **το ισχυρό πολιτικό κριτήριο του συγγραφέα,** για πολλά χρόνια αγωνιστή της κομμουνιστικής Αριστεράς.

Για παράδειγμα, η έμφαση στο ζήτημα του εργατικού ελέγχου, πειράματος που αρχικά ενθαρρύνθηκε, μετά παρεμποδίσθηκε και τελικά κατεστάλη από την λενινιστική ηγεσία το 1918. Στις σελίδες 100 και 101, παρουσιάζονται τα διαδοχικά σχήματα θεσμοποίησης του εργατικού ελέγχου το 1918, μεταξύ των οποίων ιδίως η Βέσενκα, το Κεντρικό Συμβούλιο Διεύθυνσης του εργατικού ελέγχου. Στις σελίδες 96-100 παρατίθενται με έντιμο τρόπο κρίσιμα αποσπάσματα από τα παραπάνω αναφερμένα κείμενα του Λένιν κατά των «Αριστερών Κομμουνιστών» ως προς τον εργατικό έλεγχο. Ο αναγνώστης μπορεί έτσι σε κάποιο βαθμό να καταλάβει το περιεχόμενο της αντίθεσης και τις απόψεις των διαφορετικών πλευρών. Η σχετική βιβλιογραφία είναι, δυστυχώς, άγνωστη στην Ελλάδα. Εδώ και πάρα πολλά χρόνια είχε εκδοθεί στα ελληνικά το πολύτιμο βιβλίο του Μώρις Μπρίντον «Οι Μπολσεβίκοι και ο Εργατικός Έλεγχος» (Διεθνής Βιβλιοθήκη 1977), τελείως

ξεχασμένο σήμερα, ενώ το πολύ συστηματικά θεμελιωμένο βιβλίο σχετικά με όλες ανεξαιρέτως τις κομμουνιστικές αντιπολιτεύσεις του R.V.Daniels "Conscience of a Revolution: Communist Opposition in Soviet Russia", Simon and Schuster, 1960, 1968, δεν μεταφράστηκε ποτέ στα ελληνικά και περιμένει ακόμη τον εκδότη του.

Εδώ, βέβαια, πρέπει να ληφθεί υπ'όψιν και η πολιτική επιλεκτικότητα: β*ιβλία που κάμπτουν το αλάθητο της λενινιστικής ηγεσίας είναι δύσκολο είτε να «συντηρηθούν» στην πολιτική μνήμη ή και να μεταφραστούν ακόμη, καθώς ελλοχεύει πάντοτε ο κίνδυνος της αίρεσης.* Αυτό δεν αφορά, όμως, μόνο τους «απολύτως ορθόδοξους» (τους παραδοσιακούς κομμουνιστές, τους σταλινικούς με λίγα λόγια) αλλά και εκείνους που διεκδικούν το μονοπώλιο της «αίρεσης» (λ.χ. τους τροτσκιστές).

Επίσης, η αναφορά στο πάντοτε κρίσιμο ζήτημα της στρατηγικής του Ενιαίου Μετώπου των εργατικών κομμάτων, όπως διαμορφώθηκε στο 3ο και στο 4ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς (καλοκαίρι 1921 και τέλος 1922), περιγράφεται πολύ διεισδυτικά στις σελ. 173-174 και 187-1888, όπου καθίσταται σαφής και η ανατροπή του διεθνούς πολιτικού συσχετισμού δύναμης σε βάρος της διεθνούς επανάστασης μετά την ήττα των επαναστατών στην Ιταλία, την Γερμανία και την Ουγγαρία καθώς και την ήττα του Κόκκινου Στρατού μπροστά στην Βαρσοβία στα τέλη του 1920. Επίσης, επισημαίνονται οι αντιρρήσεις και διαφωνίες μέσα στο διεθνές ΚΚ γύρω από αυτήν την «στροφή», αντιρρήσεις που συχνά προέρχονταν από την «κεκτημένη ταχύτητα» του επαναστατικού κύματος 1918-1923 (που αλλού έχουμε χαρακτηρίσει ως τον «πρώτο επαναστατικό κύκλο» του 20ου αιώνα, βλ. σε Δ. Μπελαντή, «Κομμουνιστές χωρίς επανάσταση», Δεκέμβριος 2015, www.rednotebook.gr) .

Ταυτόχρονα, άλλες «δύσκολες» στιγμές για την Ιστορία του διεθνούς ΚΚ όπως το 10ο Συνέδριο των Μπολσεβίκων (Μάρτιος 1921), όπου καταργούνται οι τάσεις και η πολυφωνία και, μέσα σε εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες για τη σοβιετική εξουσία αναμφισβήτητα, καθιερώνεται ο μονοφωνικός συγκεντρωτισμός για πρώτη φορά, ή η σοβιετική καταστολή της εξέγερσης της Κρονστάνδης πάλι το 1921 αντιμετωπίζονται με ειλικρίνεια και με πλήρη παράθεση των κειμένων (όπου και σημαντικό τμήμα από το «Μανιφέστο» των εξεγερμένων της Κρονστάνδης). Τα ίδια ισχύουν και με την παράθεση ενός μεγάλου αποσπάσματος από την κριτική της Ρόζα Λούξεμπουργκ στους Μπολσεβίκους του 1918 (που συνολικά έχει εκδοθεί ως **«Η Ρώσικη Επανάσταση»** από τις εκδόσεις Ύψιλον, η οποία και επισημαίνει τους κινδύνους παγίωσης ενός «καθεστώτος εξαίρεσης» και στέρησης των δημοκρατικών ελευθεριών κάτω από την σοβιετική εξουσία). Το γεγονός ότι αυτό το κείμενο της Λούξεμπουργκ έτυχε εκμετάλλευσης από τον ευρωκομμουνισμό και την αριστερή σοσιαλδημοκρατία ως «όπλο» κατά της ρώσικης επανάστασης (και μέσω παρανοήσεων: η

διαφωνία της Ρόζα με την διάλυση τη Συντακτικής Συνέλευσης δεν σήμαινε την προσήλωσή της στον αστικό κοινοβουλευτισμό) δεν μειώνει καθόλου την αξία και την διορατικότητά του, και καλώς ο συγγραφέας παραθέτει ένα μεγάλο σε μέγεθος τμήμα του.

Προς το τέλος, ο συγγραφέας με ένα πυκνό επιλογικό κείμενό του με τον τίτλο **«Επιλεγόμενα- Ανεπίκαιροι (;;) Στοχασμοί»** (σελ. 221-240) τοποθετείται με την συνθετική του πολιτική άποψη πάνω στο αντικείμενο του βιβλίου του.

Πολύ εύστοχα, ο συγγραφέας πηγαίνει στο κέντρο των κρίσιμων ιστορικών διλημμάτων της Ρωσίας του 1917 και του πρώτου επαναστατικού κύκλου-κύματος.

> -Είναι ο λενινισμός το απολύτως αντίθετο του σταλινισμού ή υπάρχουν όντως όψεις συνέχειας;
>
> -Έπρεπε να επιβιώσει η σοβιετική εξουσία με κάθε δυνατό τίμημα, όπως πίστευε σε κάποιο βαθμό η λενινιστική ηγετική ομάδα και απόλυτα στην συνέχεια η σταλινική συμμαχία ή ομάδα;
>
> -Μπορούσε να υπάρξει «άλλος δρόμος», που δεν ακολουθήθηκε; Είχαν οι Μπολσεβίκοι σε αυτά τα ερωτήματα ικανοποιητικές απαντήσεις με βάση την θεωρία αλλά και την ιστορική εμπειρία της εποχής τους;

Μπορεί να μην συμφωνούμε σε όλες τις απαντήσεις που δίνει ο συγγραφέας. Άλλωστε, δεν είναι αυτό το σημαντικότερο. Για παράδειγμα, η θέση του ότι η σταλινική συνέχιση του λενινισμού ήταν η λογικά πιθανότερη (σελ. 227) , μεταξύ όλων, μας φαίνεται επιστημονικά σωστή, αν και μας πικραίνει εξαιρετικά το να το παραδεχτούμε.

Συμφωνούμε, πάντως, με το νήμα του στοχασμού του. Δηλαδή **αρχικά** με την επισήμανση ότι η ανατροπή και η επανάσταση είναι μια υλικά προσδιορισμένη ενδεχομενικότητα και όχι μια «σιδερένια νομοτέλεια»-και αν επανέλθει, δεν θα επανέλθει με τα χρώματα και τις μορφές του παρελθόντος.

Δεύτερον, ότι αυτή η συνειδητή ανθρώπινη δράση περιορίζεται αλλά και προσδιορίζεται από τις ιδέες και τον πολιτισμό κάθε περιόδου, όπου συνυπάρχουν αντιφατικά ακόμη και μέσα στο επαναστατικό στρατόπεδο ανατρεπτικές αλλά και «συντηρητικές» ή «αστικές» αντιλήψεις και κοσμοθεάσεις.

Επίσης, περιορίζεται από την αφομοίωση στον ιστορικό μαρξισμό κατακτήσεων και εμπειριών καθώς και την μη αφομοίωση (ακόμη ;) κάποιων άλλων, όπως και την έμπρακτη αφομοίωση παραδοσιακών αστικών αντιλήψεων και πρακτικών.

Τρίτον, ότι ο ίδιος ο μαρξισμός ως θεωρητικό σύστημα δεν είναι «ένα κομμάτι ατσάλι» αλλά ένα κινούμενο σύστημα θεωρητικών αντιφάσεων. Η αναλυτική και έντιμη παρουσίαση από τον Χλιουνάκη των απόψεων του Λένιν και του αναντίρρητου θαυμασμού του για τον πολεμικό κρατικό καπιταλισμό της Γερμανίας στα 1916-1918, της άποψής του ότι η κοινωνικοποίηση της παραγωγής στα χέρια και την αδιάκριτη εξουσία λίγων ηγετών της παραγωγής είναι το έμβρυο του σοσιαλισμού είναι η έγκυρη απόδειξη ότι το παιχνίδι μπορεί να μην ήταν αρχήθεν χαμένο- θα ήταν ανιστορικό να υποστηριχθεί κάτι τέτοιο- αλλά πάντως οι πρωταγωνιστές του και οι «κοινοί άνθρωποι» είχαν να αντιμετωπίσουν όχι μόνο υλικές δυσκολίες αλλά και μια μείζονα κληρονομιά της Δεύτερης Διεθνούς, η οποία ήταν από αρνητική άποψη βαρύτατη (οικονομισμός, τεχνοκρατία, παραγωγισμός, γραφειοκρατισμός, επανάσταση από τα πάνω) και η οποία ενισχύθηκε κατά πολύ από τις οξείες δυσκολίες των πρώτων μετεπαναστατικών χρόνων.

Έτσι η επανάσταση δεν ηττήθηκε με τον «εύκολο» τρόπο (νίκη των αντιδραστικών, στρατιωτική κατάλυση της σοβιετικής εξουσίας) αλλά με τον «υπόγειο και δύσκολο», με την σταδιακή μεταμφίεση και αναστροφή της ίδιας της κομμουνιστικής εξουσίας από επαναστατική σε αντεπαναστατική δύναμη. Πράγματι, όπως εύστοχα υποστηρίζει ο συγγραφέας στους «Ανεπίκαιρους Στοχασμούς του», η ίδια η εξόντωση σχεδόν όλης της Μπολσεβίκικης Παλιάς Φρουράς στα 1934-1939 από τον μηχανισμό του Στάλιν δείχνει την ένταση του γραφειοκρατικού φαινομένου καθώς και την μεγάλη αστάθειά του, καθώς μεγάλο μέρος των εξοντωθέντων αποτελούσε ήδη μέρος του προνομιούχου στρώματος (ή τάξης κατά την άποψή μας), που όμως συνδεόταν με μια επαναστατική παράδοση που έπρεπε να καμφθεί και που έπρεπε να θυσιασθεί για να σταθεροποιηθεί η κυμαινόμενη πολιτική ηγετική ομάδα και ο ηγέτης της «νέας τάξης».

Η τραγωδία αυτής της διαδικασίας έχει περιγραφεί από πολλούς, ανάμεσα στους οποίους ξεχωρίζουμε την πολύ τεκμηριωμένη αφήγηση του Σαρλ Μπετελέμ στους **«Ταξικούς Αγώνες στην ΕΣΣΔ»** (Αθήνα, Ι και ΙΙ τόμος, Κουκίδα 2005, ΙΙΙ και IV Τόμος, γερμανική έκδοση 2016). Σε μια εποχή όπου η «φιλοσταλινική αναθεώρηση» ως ψυχολογικό αντιστάθμισμα των ηττών μας επανέρχεται πολύτροπα, και μάλιστα όχι μόνο από το ΚΚΕ, το βιβλίο του Γιάννη Χλιουνάκη λειτουργεί προς την σωστή πολιτική κατεύθυνση.

Τα παραπάνω δύσκολα ερωτήματα δεν σβήνουν καθόλου αυτό που ο συγγραφέας

υπερασπίζεται σθεναρά: *ότι ο λενινισμός του «Κράτος και Επανάσταση» ή των «Θέσεων του Απρίλη» χάραξε τον δρόμο, έσπασε τον «αττεντισμό» του Κάουτσκι και την αιώνια αναμονή της «ωρίμανσης των συνθηκών» εκ μέρους της ηγεσίας της Δεύτερης Διεθνούς, ότι απέδειξε ότι η επανάσταση μπορεί να γίνει και να νικήσει.* Ότι υπήρξε δηλαδή όντως η «λενινιστική τομή» και εξακολουθεί να φωτίζει τον δρόμο των συγχρόνων κινημάτων. Ότι το ζήτημα της ανατροπής/επαναστατικοποίησης του αστικού κράτους είναι ένα ζήτημα που δεν μπορεί να παρακαμφθεί ή να εξοβελιστεί.

Για όλους αυτούς τους λόγους, το βιβλίο του Γιάννη αξίζει τον κόπο να διαδοθεί και να διαβαστεί. Είναι ένα σημαντικό αποτύπωμα στην μνήμη του αιώνα που μας χωρίζει αλλά και μας συνδέει με το 1917.